

הרב יוסי ברינר
ר"מ כיתה ז

קיום מצוות מחיית עמלק במגילה:

מצוות מחיית עמלק:

בסוף פרשת כי תצא (דברים כה, יז-ט), מופיע הציווי של ה' לישראל להכרית את זרעו של עמלק:

(יז) זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֵק בְּדַרְךָ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: (יח) אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדַרְךָ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אַחֲרֶיךָ וְאֵתָה עֵיפָ וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים: (ט) וְהָיָה בְּהִנִּיחַ יְקֹנֶךָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אִיִּבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יְקֹנֶךָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחְלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח.

מדברי חז"ל משמע, שהחיוב להכרית את זרעו של עמלק חל גם על המן האגגי. כך מובא במכילתא (בשלח, סוף עמלק ב'):

כי מחה אמחה: מחה - בעולם הזה, אמחה - לעולם הבא, את זכר - זה המן, עמלק - כשמועו.

מכאן משמע שהיהודים שנלחמו בהמן וצאצאיו קיימו לפחות בבחינת מה את מצוות מחיית עמלק. ננסה במאמר זה לראות את הגדרים של מצוות מחיית עמלק, להבין את החיובים השונים שנאמרו בו, ולברר האם וכיצד קיימו מרדכי ואסתר את המצווה על פי הפסוקים במגילה.

מה כלול במצוות המחיה

רש"י כתב (דברים כה, ט):

תמחה את זכר עמלק - מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה (שמואל א' טו ג). שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה, לומר בהמה זו משל עמלק היתה.

מדברי רש"י עולה לכאורה, שהחיוב למחות את זכר עמלק, כולל חיוב למחות גם את הבהמות, שהרי אם נשארים בהמות שלא נהרגו על ידי ישראל, חל עליהם עדיין שם עמלק. המנחת חינוך (מצווה תר"ד) תמה על דבריו:

ודבר זה דאף הבהמות צריכים להרוג אינו מבואר ברמב"ם ובדברי הרב המחבר, ואיני יודע מהיכן הוציא רש"י זה ...

אמנם נראה שמקור דברי רש"י הם דברי המכילתא (בשלח, עמלק ב' בסופו):¹

רבי אלעזר המודעי אומר: נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק תחת מפרס השמים, שלא יאמרו גמל זה של עמלק.¹

על פי זה הסביר רבינו בחיי (שמות יז, טז) את הסיבה שהיהודים נמנעו מלקחת את הביזה של הגויים שהיהודים הרגו:

ומפני זה נזהר מרדכי בדבר שלא ליהנות משלל המן שהיה מזרע עמלק כענין שכתוב בפורענות המן: (אסתר ט, טז) "ובבזה לא שלחו את ידם", לפי שהתורה הזהירה בכך (דברים כה, יט) "תמחה את זכר עמלק".

כנראה שצריך לומר בהסברו של רבינו בחיי, שהפסוק האומר "ובבזה לא שלחו את ידם" איננו אומר שהיהודים לא לקחו לעצמם את השלל, אלא שהם ממש השמידו את השלל ובכך קיימו את מחיית זכר עמלק.²

אם כן, יוצא שיש חיוב גמור למחות גם את הבהמות ואת כל הרכוש של עמלק, ומשום כך מרדכי היהודי ציווה שלא לקחת מהביזה. אולם צריך להבין על פי זה: כיצד יכלה אסתר לתת למרדכי את בית המן, הרי לכאורה גם ביתו של המן נכלל במצוות מחיית עמלק?

1. בפירושו שבות יהודה על המכילתא, כתב שאין גורסים זאת, וייתכן שמשום כך המנחת חינוך תמה מה מקורו של רש"י. ובמכילתא דרשב"י יש גירסא אחרת: "שלא יאמרו גמל זה של עמלק, רחל זו של עמלק, אילן זה של עמלק".

2. הבנה נוספת נינת להיאמר שכוונתו לומר שהחיוב להשמיד את רכוש עמלק חל רק אחרי שהרכוש הגיע לידי ישראל.

יתירה מכך. רש"י (שמואל א' ט"ו,ג) לכאורה סותר את עצמו. במלחמת שאול בעמלק, כותב רש"י שיש סיבה אחרת ששמואל הנביא ציווה את שאול להשמיד גם את הבהמות:

משורר ועד שה - שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה.

משמע שהחיוב למחות את הבהמות איננו מדין קיום מצוות מחיית עמלק, אלא בגלל שהעמלקים היו מומחים בכשפים והיו יכולים לשנות צורה ולהפוך עצמם לבהמה. אם כן, יוצא לכאורה שלפי רש"י בפירושו לשמואל אין חיוב למחות את הבהמות של עמלק, והציווי שציווה שמואל את שאול נבע מכך שאם לא היו הורגים גם את הבהמות, היה חשש שיהיו גם אנשים שיישארו בחיים. ייתכן שההסבר לכך טמון בדברי הגמרא במסכת יומא (כ"ב,ב) שהסבירה מה גרם לחטאו של שאול ולמניעתו ממחיית עמלק:

בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשאול לך והכית את עמלק אמר ומה נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה כל הנפשות הללו על אחת כמה וכמה ואם אדם חטא בהמה מה חטאה ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצאה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה.

ניתן לומר שהסברו של רש"י בציווי של שמואל נועד להפריך את הקל וחומר של שאול. גם לשיטתך שלא צריך להרוג את הבהמות של עמלק, שהרי כך למדת מדין קל וחומר, הרי שאתה מחוייב להשמיד את הבהמות מצד החשש שמא אחד העמלקים "החתפש" לבהמה על ידי מעשה כישוף.

הרמב"ם בשני המקומות בהלכות מלכים שבהם כתב על החיוב למחות את זכר עמלק (ה"ה וכן ו,ד), לא הזכיר שיש חיוב להכרית גם את הבהמות שלהם. נסתפק בהבאת מקור אחד מהשניים (ה"ה):

וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק, ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו.

אכן, בכלי חמדה (סוף פרשת כי תצא, טו) דן בעניין השמדת הבהמות של עמלק, ובסיבה ששאל לא השמיד את הבהמות שלהם:

וברש"י ז"ל תמחה את זכר עמלק מאיש ועד אשה, מעולל עד יונק משור ועד שה, שלא יהיה שם עמלק נזכר אפילו על בהמה, לומר בהמה זו משל עמלק הוא עד כאן לשונו. ועיין בספרי דאיתא שם, נשבע הקב"ה בכסא הכבוד שלו, שלא יניח נין ונכד של עמלק, ולא גמל ולא חמור תחת כל השמים, שלא יאמרו גמל זה של עמלק, עד כאן לשון הספרי. ויש לדקדק קצת על שינוי הלשון, דרש"י ז"ל נקט רישא דקרא דשמואל שאמר לשאול, והספרי נקט סיפא דקרא מגמל ועד חמור.

ולכאורה עלה בדעתי, דהנה באמת תמהו על רש"י ז"ל שכתב בפשיטות דהמצווה לדורות מחיית בהמות של עמלק גם כן, וברמב"ם ז"ל נראה מבואר דהמצווה לדורות היה רק אדם מעמלק, אבל בהמות היה מצווה רק לשעה מאת שמואל, ובאמת יפלא אם נאמר דזה מצווה לדורות איך עבר שאול על זה. וכאשר נתבונן היטב בדברי שאול שאמר לשמואל שקיים דבר ה' יתברך, והא שלאחרים את הבהמות, היינו מפני שירא את העם שלכאורה אין מובן לזה כלל, נראה בזה דטעות שאול היה, דאף על גב דשמואל היה נביא מוחזק, ואם עובר לעבור על דברי תורה לשעה, שומעין לו, מכל מקום הרי דעת רש"י ז"ל דזה דווקא אם הוא למגדר מילתא, כגון אליהו בהר הכרמל, אבל אם אינו למגדר מילתא, אין צריך לשמוע לו, אפילו אם הוא רק להוראת שעה אם הוא לעבור על דברי תורה.

ומעתה נראה דזה שאמר שאול כיוון דבאמת הריגת בעלי חיים איכא איסור תורה, אם כן נהי דנביא מוחזק אתה, מכל מקום כיוון שאין בזה למיגדר מילתא, ואדרבה בזה יוכל להוליד אכזריות בעם, לזאת עשה בזה פשר שיקריבו מזה קרבנות, שיהיה מקוים בזה דברי שמואל הריגת בבהמות ולא יוליד מידת אכזריות.

בתחילת דבריו קבע שהרמב"ם סובר שהשמדת הבהמות הייתה הוראת שעה לשאול, אך לדורות המצווה היא להשמיד רק את האנשים. לכן, שאול לא הקשיב להוראתו של שמואל, היות והוא חשב שאין צורך לקיים הוראת הנביא שסותרת דין מפורש בתורה ולא נועדה למגדר מילתא (לגדור גדר). אולם בהמשך דבריו הוא כתב ההיפך:

ובפשיטות נראה להיפך, דהמצווה היה על הכל בשווה, הריגות אדם והבהמות, ולא תליא זה בזה כלל, וכמו שאין לדקדק בשור ושה להיות שור קודם להריגה, כן אין לדקדק בין אדם לבהמה ... וראיתו דלא מצאנו מה שנעשה עם הבהמות שהחיה שאול לאו ראייה הוא כלל, דיהיה איך שיהיה טעותו של שאול, כיוון דסוף סוף לקחם לגבוה והיו סבירא ליה דבהמות הראויין למזבח החרם שלהם בכלל חרמי גבוה והקדישו אותם לשם, אם כן ממילא חל עליהם שם גבוה ... ושוב אין הם במצוות החרם ... ולעניות דעתי נראה פשוט דלא יתכן לומר דלא חל חיוב החרם על הבהמות אם יש אדם מעמלק עוד קיים רק לאחר מיתת נפש מעמלק, דהרי לאחר מיתת כל נפש מעמלק הרי נעשה הרכוש הפקר, ושוב אינו של עמלק וליכא מצוות חרם ... הרי הם נעשו הפקר כמו אדם שמת ואין לו יורשין ואם כן אינם של עמלק.

שאול לא השמיד את הבהמות של עמלק משום שהם הוקדשו לקרבנות, וההקדש תופס בהם.

לשיטת הרמב"ם או לפי הסבר הכלי חמדה, מובן מדוע מרדכי ואסתר לא היו מחוייבים להשמיד את בית המן, שהרי הם סוברים שאין חיוב כלל להרוג את הבהמות ולהשמיד את רכוש עמלק. אולם לפי רש"י ורבינו בחיי צריך למצוא הסבר אחר.

על מי מוטלת המצווה

בסעיף זה נשתדל להגדיר בדיוק על מי חלה מצוות מחיית עמלק, וכך לראות אם מרדכי ואסתר היו בכלל מחוייבים במצווה זו.

הרמב"ם בספר המצוות (סוף מניין מצוות העשה) כתב שהמצווה למחות את זכר עמלק אינו מוטל על היחיד:³

וכשתשתכל⁴ כל אלו המצוות שקדם זכרם, הנה תמצא מהם מצוות שהם חובה על הציבור, לא לכל איש ואיש, כגון בנין בית הבחירה, והקמת מלך והכרתת זרעו של עמלק.

המשך חכמה (דברים כה, ט) מוכיח כדבריו של הרמב"ם:

מוכח דעל יחיד אין המצוה, דהרי מפורש בשמואל (א, כז, ח): "ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגזרי והעמלקי... (פסוק ט. והכה דוד את הארץ, ולא יחיה איש ואשה) ולקח צאן ובקר (וחמורים וגמלים ובגדים וישב ויבא אל אכיש)". הרי דביחיד אין מצוה לאבד הצאן ובקר.

בעצם, המשך חכמה קושר בין שני הנושאים שבהם דן מאמר זה עד עתה: באופן כללי יש חיוב למחות את הבהמות של עמלק (בניגוד להבנתנו ברמב"ם לעיל). דוד לקח את הבהמות ולא השמיד אותם, ומכאן שהמסקנה שהחיוב למחיית עמלק מוטל רק על המלך. בשעת מלחמתו נגד עמלק, דוד עדיין לא שימש כמלך בפועל, ולכן היה מותר לו לקחת את הבהמות. אולם, אם נכונים דברינו לעיל שהרמב"ם סובר שאין חיוב להרוג את הבהמות, אזי הוכחת המשך חכמה איננה יכולה להועיל לו.

3. ומכאן שכוונתו של הרמב"ם שמצווה קפ"ז שהחיוב חל בכל דור ודור היא שהחיוב היא כאשר יש אפשרות של ציבור לקיים את המצווה אך לא על יחיד. ייתכן לפי זה שהרמב"ם סובר שדברי הגמרא בסנהדרין (כב, ב) שיש להעמיד מלך לפני מחיית זרעו של עמלק נאמרו לא רק על תקופת בית המקדש הראשון אלא על כל דור ודור, היות וייתכן לומר שההבדל בין ציבור לבין יחיד הוא במינוי מלך עליהם.

בהקדמה לשו"ת עונג יום טוב הסביר על פי יסוד זה את אי השמדת עמלק על ידי שאול: "ונראה שכונת תשובתו הזאת דאמרינן ביומא (דף כ"ב) וירב בנחל על עסקי נחל מה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה על כמה נפשות על אחת כמה וכמה ואם אדם חטא בהמה מה חטאה ואם גדולים חטאו קטנים מה חטאו ע"ש בגמרא. ומנטייתו זאת לצד החמלה היתה עצתו לפרוק מעליו כח המלוכה. ואף דקיימא לן מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. היינו היכא שמחזיק בעיקר מלכותו רק שרצה עתה למחול להאיש שמרד בו. אבל שאול רצה להשפיל עצמו מעיקר מלכותו. וכיון שאינו מחזיק עצמו למלך ממילא בטל דין מחיית עמלק כמו שבארנו דבלא מלך ליכא מצוה דמחיית עמלק".

4. כך מובא במקור.

בעל ספר החינוך חולק על הרמב"ם, וסובר שמצוות מחיית עמלק מוטלת גם על היחיד. כך כתב (מצווה תר"ד):

וזאת מן המצוות המוטלות על הצבור כולן, וכענין שאמרו זכרונם לברכה [סנהדרין כ' ע"ב] שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרע עמלק. ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם אם יש כח בידם בכל מקום ובכל זמן אם אולי ימצא אחד מכל זרעם.

הגרי"ד סולביצ'יק זצ"ל (הררי קדם, חלק א' סימן קפ"ו) כתב שיש לחלק בין שני חיובים שנאמרו במחיית עמלק:

אך שמעתי פעם מפי אבא מרי הגר"מ זצ"ל שכל אומה המתנכלת לכלות את כנסת ישראל הופכת על פי הלכה לעמלק, והיינו שנצטוונו בעניין מחיית עמלק בשתי מצוות, האחת למחות את זכרו של עמלק כדכתיב בפרשת כי תצא מזה תמחה את זכר עמלק, והיא מצווה המוטלת על כל אחד ואחד למחות כל אחד מזרעו של עמלק, והשנית להילחם בעמלק בתורת עם וכדכתיב בפרשת בשלח מלחמה לה' בעמלק מדור דור, דהיינו שכל הציבור מחוייבים להילחם בעם העמלקי, ומצווה זו אינה רק בזרע עמלק, אלא בכל אומה שעומדת עלינו לכלותינו או מצווים להילחם בה, והיא מלחמת מצווה.

לשיטתו, יש לחלק בין שני החיובים של מחיית עמלק: מצוות מחיית עמלק שנאמרה בפרשת כי תצא נאמרה על כל יחיד ויחיד. אך ישנה מצווה נוספת להשמיד כל אדם שקם להרוג כל אדם או עם שקמים לכלות את ישראל וחובה זו מוטלת על הציבור, והיא שנאמרה בפרשת בשלח.

עולה מדברינו שיש מחלוקת ראשונים האם יש חיוב על היחיד למחות את זרעו של עמלק. לפי הרמב"ם, המצווה מוטלת רק על המלך, ולכן מרדכי ואסתר לא היו מחוייבים בו.⁵ לפי החינוך, המצווה למחות את זרעו של עמלק חלה גם

5. פלא על חלק מכתבי הספרים בשניל האחרונות שהציעו שלמרדכי ואסתר היה דין מלך.

על יחידים, וממילא נצטרך למצוא הסבר אחר לכך שמרדכי ואסתר לא השמידו את בית המן.

מתי חל חיוב המצווה

בהגהות מיימוניות (הלכות מלכים ה,ה) כתב שמצוות מחיית עמלק איננה נוהגת עד לימות המשיח:

מצוה זו אינה נוהגת עד ימות המשיח לאחר כיבוש הארץ, שנאמר: "והיה בהניח ה' אלוקיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר ה' אלוקיך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק".

הרדב"ז (שם) הקשה על ההגהות מיימוניות:

ופרשת שמואל ושאלו היא תיובתיה.

אולם, לא זכיתי להבין את קושיית הרדב"ז, שהרי ברור שאין כוונת דברי ההגהות מיימוניות לחייב במצוות מחיית עמלק רק לאחר ביאת מלך המשיח וכיבוש כל ארץ ישראל בידי עם ישראל. כוונתו של ההגהות מיימוניות לומר שבימיו לא היה ניתן לקיים את מצוות מחיית עמלק משום שעם ישראל לא ישב על אדמתו, וכאשר עם ישראל מפוזר בין האומות, כל אחד בארצו, אינו נחשב לציבור, ולכן אינו יכול להכרית את זרעו של עמלק.

יתירה מכך. בגמרא במסכת סנהדרין (ב,כ) מנויים המצוות המוטלות על עם ישראל משעת כניסתם לארץ לפי סדר קיומם: העמדת מלך, מחיית עמלק ובניין בית המקדש. אם החיוב למחות את זרעו של עמלק קיים רק לאחר שכל ארץ ישראל כבושה בידי ישראל, לא היה מקום לשלמה המלך לבנות את בית המקדש, שהרי גם הוא לא כבש את כל הארץ שאמורה להיות תחת ידינו בימות המשיח, ומצוות בניין בית המקדש באה לאחר מצוות מחיית עמלק!⁶ אלא ברור שכוונת ההגהות מיימוניות היא שהמצווה מוטלת על ישראל רק כאשר הם יושבים על אדמתם בארץ ישראל - אז הם יצאו מגדר יחידים ונכנסו לכלל

6. עיין אוצר מפרשי התנ"ך לספר מלכים שם הרחבנו בעניין בניית בית המקדש למרות שמצוות מחיית עמלק לא קוימה עדיין.

ציבור, וכתוצאה מכך מוטל עליהם להכרית את זרעו של עמלק. דבר זה יקרה בעתיד בימות המשיח שיבוא במהרה.⁷

במנחת חינוך (מצווה תר"ד) כתב שהיום אין חיוב למחות את זרעו של עמלק:

והאידינא אין אנו מצווים בזה, כי כבר עלה סנחריב ובלבל את העולם, וכל דפריש מרובא פריש.

על פי דברים אלו, מרדכי ואסתר לא היו מחוייבים לקיים את מצוות מחיית עמלק. גם אם יש מצווה על יחיד למחות את זרעו של עמלק (כשיטת החינוך ובניגוד לשיטת הרמב"ם), הרי שניתן להסביר בכל זאת שלא היה חיוב על מרדכי ואסתר לקיים את מצוות מחיית עמלק, מפני שעם ישראל לא ישב על אדמתו (כשיטת ההגהות מיימוניות), או מפני שלאחר שסנחריב בלבל את האומות בסוף תקופת בית המקדש הראשון, לא ניתן לקיים מצווה זו, משום שלא ניתן לזהות מיהו עמלקי.

חיוב נשים במצוות מחיית עמלק

גם אם לא נקבל את כל ההסברים שהסברנו עד עתה, ייתכן שנוכל להסביר מדוע אסתר לא השמידה את בית המן, שהרי ייתכן שנשים אינן חייבות במצוות מחיית עמלק. על פי זה נוכל להסביר לפחות מדוע נמנעה אסתר מהשמדת בית המן, למרות שאם נלך בדרך זו, היה עדיין חיוב על מרדכי לעשות זאת.

7. ובחידושים המובאים בשם הגרי"ז על שמואל טו, א כתב שהחיוב להילחם בעמלק יכול להתקיים רק אחרי קבלת נבואה מפורשת, והוכיח זאת ממה ששמואל ציווה את שאול למחות את זרעו של עמלק, ואם מדובר על מצווה שניתן לקיימה גם ללא ציווי של נביא, מדוע לא קיים עם ישראל מצווה זו לפני כן? ולכאורה דבריו צריכים בירור, שהרי כתוב במפורש בספר שופטים פרק א' שעם ישראל לא הוריש את שבעת העמים למרות שהיה על כך ציווי מפורש, והנביא הוכיח אותם על כך, ואם כן לא ניתן להביא ראיה מכך שעם ישראל חיכה לציווי נביא על מנת להכרית את זרע עמלק. יתירה מזאת, הרמב"ן בפירושו לתורה (במדבר טז, כא) כתב שה' כעס על שעם ישראל לא התעורר לבנות את בית המקדש עד לימי דוד למרות שהיה על כך ציווי מפורש (כשם שהיה ציווי על מחיית עמלק), ואם כן, ייתכן לומר שכשם שלא התעוררו לבנות את בית המקדש, עם ישראל גם לא התעורר להכרית את זרעו של עמלק. כמו כן ייתכן לומר שהטעם ששאל היה צריך ציווי מפורש של הנביא להכרית את זרעו של עמלק הוא כדבריו בפירושו לתורה (בראשית מט, ז) שעל שאול לא חלו כל דיני מלך אלא נקראה "מלכות שעה", ולכן ייתכן ששאל חשב שמחיית עמלק איננה מוטלת עליו.

בספר החינוך (מצווה תכ"ה) כתב שגם נשים חייבות במלחמה להשמדת שבעת העמים יושבי ארץ ישראל:

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן שיש כח בידינו להורגם.

לעומת זאת, במצוות מחיית עמלק, לא כתב החינוך שנשים מחוייבות במצווה זו. יתירה מכך. במצווה תר"ג העוסקת בעניין זכירת עמלק כתב:

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, לא לנשים.

משמע שהחינוך סובר שנשים אינן מחוייבות במצוות מחיית עמלק. רבים התקשו בהבנת חילוקו של החינוך בין שתי המצוות, שהרי בשני המקרים מדובר על מלחמה שבה עם ישראל מחוייב במלחמה, ולכאורה, למעט דברים המפורשים בתורה, אין מקום לחילוק בין המחוייבים בכל אחת ממצוות אלו.

היו שניסו לומר שגם לפי הרא"ש, אין חיוב על נשים להשתתף במחיית עמלק. כך מובא שו"ת בנין ציון החדשות (סימן ח):

והנה כתבת שאחיק הרה"ג וכו' מו"ה שמחה נ"י רצה להוכיח שגם דעת הרא"ש כן שנשים פטורות ממה שכתב (בפ' ג' שאכלו) שר"א שחרר עבדו לצרפו לעשרה משום קריאת פרשת זכור שהיא דאורייתא, ולמה הוצרך לכך, דאם אשה חייבת גם עבד חייב, אלא על כרחך דדעת הרא"ש דנשים ועבדים פטורים עכ"ד.

הרא"ש כתב שר' אליעזר שחרר את עבדו כדי לצרף אותו למניין של עשרה וכך יוכלו לקיים את מצוות קריאת פרשת זכור. עבד הרי חייב בכל המצוות שאשה חייבת בהם, ואם נשים היו חייבות במצוות מחיית עמלק, גם העבד היה מחוייב בכך, ולא היה שום צורך לשחררו! הבנין ציון דוחה זאת:

ולפענ"ד אין מזה ראייה דגם אם אשה ועבד חייבין בקריאת פרשת זכור, מכל מקום כיון דאין קורין בספר תורה בצבור בפחות מעשרה

כדאמרין במגילה (כ"ג) ויליף מונקדשתי בתוך בני ישראל, לכן צריך לזה עשרה אנשים גדולים שנקראו בני ישראל, שאין עבדים בכלל, שאף על גב שהם חייבין בקריאת הפרשה, מכל מקום אינם ראויים להשלים עדה קדושה ואין זה תלוי בחיוב.

לפי הבניין ציון, ייתכן לומר בשיטת הרא"ש שיש חיוב על עבד ואשה להשתתף במחיית זכר עמלק, ור' אליעזר שחרר את העבד כדי שיהיה ניתן לקרוא בתורה.⁸ אולם, ידי חובת יישוב הסתירה לכאורה בדברי הרא"ש לא יצאנו, ולכן נביא את דברי המרחשת (חלק א' סימן כ"ב):

והנה בדין מצוות זכירת מחיית עמלק כתב החינוך סוף פרשת תצא, שהנשים לא נצטוו על זה, משום שאינן בנות מלחמה, ואינן מצוות על מצוות מחיית עמלק, על כן אינן גם כן במצוות זכירה יעויין שם. אם כן, לפי מה שכתבתי שקריאת המגילה יש בה גם כן משום מצוות זכירה, אם כן בנשים אף שמחוייבות במקרא מגילה, היינו רק משום פרסום הנס, משום שגם הן היו באותו הנס, אבל מצוות זכירה אין בהם. אם כן מתבאר בזה היטב דעת הבעל הלכות גדולות שאין נשים מחוייבות רק בשמיעת המגילה, והיינו, כיוון דעיקר חיובן הוא משום פרסום הנס, אם כן די להם בשמיעה לבד שזה הוי פרסום, מה שאין כן האנשים, מלבד מצוות פרסום הנס חייבים גם במצוות זכירה, וזהו חיוב קריאה, וממילא ניחא מה שאין נשים מוציאות אנשים לפי דעתו, כיוון שבמצוות זכירה ליתנהו.

המרחשת מחדש שעל פי דבריו של החינוך, יש גם נפקא מינא לדינא לעניין קריאת המגילה. בקריאת המגילה אדם מקיים שתי מצוות: מצוות זכירת עמלק ומצוות פרסום הנס. נשים אינן מחוייבות כלל במצוות הזכירה, ולכן אין דרגת חיובם שווה לדרגת החיוב של הגברים, וממילא אינן מוציאות את הגברים ידי חובה. יש נפקא מינא נוספת שפחות קשורה לענייננו: הנשים אינן מחוייבות

8. אמנם כאן אנחנו נכנסים לספקות חדשים: האם יש חיוב לקיים את מצות זכור דוקא על ידי קריאה בתורה וכן האם יש קשר ישיר בין החיוב לזכור את עמלק לבין החיוב למחות את זכר עמלק. דברים אלו יזכו בעז"ה להתייחסות מצד התלמידים הכותבים בחוברת זו.

לקרוא את המגילה אלא רק לשמוע אותה, ואילו הגברים חייבים גם לקרוא את המגילה. ממשיך המרחשת בדבריו:

אולם, בעיקר דברי החינוך שכתב דנשים דלאו בנות מלחמה נינהו אינן מחוייבות במחיית עמלק אף שהיא מלחמת חובה, קשה מגמרא דסוטה (מד,ב): "אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה", הרי שגם הנשים נצטוו על מלחמת חובה של יהושע, והוא הדין למלחמת עמלק דמאי שנא, ושוב מצאתי להמנחת חינוך שעמד בזה והניח בצריך עיון.

ולדעתי נראה ליישב דעת החינוך, דודאי אין הנשים בנות מלחמה וכמו שכתבנו, ומה שנתחייבו במלחמת חובה, היינו דווקא במלחמת יהושע שהוא לכבוש ארץ ישראל ... והיינו משום שכיבוש שבעה עממין מלבד מצוות החרם תחרימם, יש בה גם כן מצוות ישיבת ארץ ישראל שהיא מצוות עשה דאורייתא ... ובזה גם נשים חייבות משום שנוהגת בכל עת ובכל זמן ... ועל כן הן יוצאות לכיבוש יהושע לסייע בכיבוש ארץ ישראל ולשבת בה ... אבל מצד המלחמה עצמה ומצוות החרם תחרימם לא היו מצויות. ולפי זה נוחים דברי החינוך דבמלחמת עמלק שאין בה משום כיבוש וישוב ארץ ישראל, שהרי ארץ עמלק לא הייתה משבעה עממין ואינה בכלל ארץ ישראל, הנשים לא מצוות עליה.

המרחשת מקשה על החינוך: לא ייתכן לומר שהנשים אינן מחוייבות במצוות מחיית עמלק, שהרי גם נשים מחוייבות במלחמת מצווה! מכאן מסביר המרחשת את שיטת החינוך באופן הבא: מלחמת מצווה שנשים מחוייבות בה היא רק מלחמה שנועדה לכבוש חבל ארץ מארץ ישראל. מלחמת עמלק איננה קשורה בכלל לכיבוש הארץ, ולכן נשים אינן מחוייבות בה.

האבני נזר (אורח חיים, תק"ט) דן גם הוא בסתירה כביכול בין דברי החינוך, וענה:

והנראה בזה דהנה החינוך כתב שגם על כל יחיד יש חיוב אם בא לידו אחד מזרע עמלק שיהרגנו. וזה מצוי גם באשה כענין סיסרא ויעל. ולמה כתב שהמצוה רק בזכרים שהם בני מלחמה. אך יש לומר

דהוי מצוות עשה שהזמן גרמא שאינו בשבת דלא חמור חיוב מיתה דעמלק משאר חייבי מיתות שאין דוחין שבת. בשלמא בשעת מלחמה נאמר [דברים כ'] עד רדתה אפי' בשבת [שבת יט ע"א]. אך כיון דלאו בנות מלחמה הן רק אם יבוא יחיד לידיה ואז לא ידחה שבת. וכיון דשבת לאו זמן מצוה זו בנשים חשוב שאינו זמנו כלל... אבל הריגת שבעה עממים, לא מבעיא לדעת הראשונים פרק קמא דקידושין [לד. עיין שם בר"ן ותוס' רעק"א שם אות ז'] דכשיש לא תעשה גם בעשה חייבין. הכא נמי הא איכא לא תעשה לא תחי' כל נשמה. אך גם לפי הנראה מפשט תוס' קידושין (דף ל"ד ע"א) להיפוך הלא הריגת ז' עממין הוא למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות. ודומה להריגת המזיקין. דחשיב מלאכה שאין צריכה לגופה דלרוב הפוסקים פטור והוא נוהג מן התורה גם בשבת.

ולכאורה יש לומר דכיון דהריגת ז' עממין נוהג בשבת, חשוב זמן מצוה גם לגבי הריגת עמלק. כמו שחשוב זמן קרבן יחיד משום שראוי לקרבן ציבור. אך אינו דמיון, דהריגת עמלק על העבר לנקום ממנו והריגת שבעה עממין על העתיד למען אשר לא ילמדו. ולאו בני בקתא חדא נינהו.

מחלק האבני נזר בין שתי המצוות בכמה חילוקים:

א. מצוות מחית עמלק איננה חלה בשבת ולכן נחשבת למצוות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות ממנו, בעוד שבמצוות הריגת שבעת העמים יש מצוות לא תעשה, "לא תחיה כל נשמה", ולכן נשים חייבות בו.

ב. מטרת הריגת שבעת העמים היא כדי שלא נלמד ממעשיהם בעתיד, ולכן הריגתם דומה להריגת מזיקים שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה⁹, בעוד שהריגת עמלק היא מצד נקמה לשעבר ולא ניתן לומר עליה שהיא מצווה שאינה צריכה לגופה.

9. יש מקום רחב לדון בדברים אלו, שהרי יש שיטות בראשונים שקיום מצווה איננה נחשבת למלאכה שאינה צריכה לגופה ואכמ"ל.

תלמידו של האדמו"ר מסוכטשוב, בעל האבני נזר, הכלי חמדה (סוף פרשת כי תצא, טו), הקשה על רבו:

ולעניות דעתי יש לעיין בדברי קדשו, דמה שכתב בפשיטות דהוי בגדר מצוות עשה שהזמן גרמא כיוון דאין מיתת עמלק דוחה שבת, דהרי מכל מקום אם עבר והרג את אחד מזרע עמלק בשבת הוי מקיים מצוות מחיית עמלק, ואין בזה משום מצווה הבאה בעבירה ... כיוון דהעבירה הוא רק מחמת הזמן אינו בגדר מצווה הבאה בעבירה, ואם כן איתא למצווה זו גם בשבת ...

לא ניתן לומר שמצוות מחיית זרע עמלק איננה נוהגת בשבת ולכן היא נחשבת למצוות עשה שהזמן גרמא, שהרי אם אדם עבר והרג בשבת את העמלקי, הוא קיים את המצווה, ואין זה נחשב למצווה הבאה בעבירה (היות והעבירה שייכת לאיסור השייך לזמן ולא למעשה עצמו שהוא מותר ביום רגיל).

ובאמת בעיקר הדבר שכתב מרן ז"ל דטעם הרא"ה ז"ל משום דהוי מצוות עשה שהזמן גרמא שאינו נוהג בשבת, ולכן גם בזכירה אינה חייבות, יש לעיין מטעם אחר, כיוון דאיכא גם לא תעשה דלא תשכח, ובלא תעשה, אף על פי שהזמן גרמא נשים חייבות, נהי דעשה ולא תעשה הוא מכח המצווה דהריגת עמלק, מכל מקום כיוון דאמרת דבאמת גם נשים שייכין בזה מצד דמוטל על היחידים גם כן, רק דאמרת דהוי מצוות עשה שהזמן גרמא, אמאי לא תהיה חייבת בלא תשכח, ואם כן יהיה מוטל עליה להרוג את העמלק מצד דלא תשכח.

קושיא נוספת ששאל הכלי חמדה על רבו: הרי במצוות מחיית עמלק יש גם איסור לא תעשה, "לא תשכח", ואם כן פשיטא שנשים מחוייבות בו ואין זה שייך למצוות עשה שהזמן גרמא.

ולהתייחסות של אחרוני זמננו. בספר אוהל מועד (חלק ב' עמ' לה') כתב:

הרי שבמצווה זו (של מלחמת שבעת העמים) נקט החינוך בפשיטות שאף הנשים מצוות בה, ומאי שנא ממצוות מחיית עמלק שהנשים

פטורות מפני שאינן במלחמה, במה נשתנה דין מחיית עמלק ממצוות הריגת שבעה עממים וצריך עיון גדול.

ובסוף דבריו:

ומעתה תתפרש היטב שיטת החינוך הפוטר נשים ממצוות מחיית עמלק לפי שאינם במלחמה, שכן המצווה ביסודה היא מצווה של מלחמה, ונשים אינן שייכות למלחמה, מה שאין כן לעניין מצוות הריגת שבעה עממין שיש בה גם מצווה על כל יחיד מקרא דלא תחיה כל נשמה, והתם ליכא קיום של מלחמה ביחיד ההורג, ונמצא שהמצווה מתקיימת גם שלא בעידן מלחמה, ועל כן אין הנשים פטורות ממצווה זו וכמו שנתבאר.

הוי אומר, מלחמת עמלק היא רק מלחמת מצווה ונשים אינן שייכות למלחמה. לעומת זאת במלחמת שבעת העמים יש בנוסף לחיוב של המלחמה גם חיוב של "לא תחיה כל נשמה", וחיוב זה מוטל על הנשים.

אמנם לא זכיתי לרדת לעומק דבריו. ראשית, כשם שבדבריו משמע שיש שתי קומות למלחמת שבעת העמים: מלחמה ו"לא תחיה כל נשמה", ניתן גם לומר שיש שתי קומות במחיית עמלק: מלחמה ו"תמחה את זכר עמלק". שנית: כפי שהמרחשת הקשה על החינוך, נשים חייבות גם הן במלחמת מצווה. שלישית: לפי החינוך, המטיל את חובת מחיית עמלק על כל יחיד, יוצא לכאורה שחייבים במצווה זו גם שלא בשעת מלחמה, ואם כן מאי שנא ממצוות מלחמת שבעה העמים.

תירוצים נוספים

גם אם יש חיוב של השמדת הרכוש של עמלק, ישנם עוד תירוצים לשאלה מדוע אסתר ומרדכי היו יכולים לקבל את בית המן ולאל השמיד אותו. ברינת יצחק (אסתר ח,ב):

ויש לומר דהמן היה עבד למרדכי ומה שקנה עבד קנה רבו, ואם כן לא היו נכסי המן כי אם דהיה שייך למרדכי.¹⁰

10. בהמשך שם כתב שדין זה תלוי אם מה שקנה עבד קנה רבו, הקניין נעשה באופן ישיר, או שקודם העבד זוכה בעצמו ולאחר מכן מקנה אותו לרבו.

אולם היא גופא קשיא: אם המן היה עבדו של מרדכי, כיצד לא ניסה מרדכי להרוג את המן? בעל הרינת יצחק מביא תירוצים נוספים:

דהנה אסתר קיבלה הבית במתנה מאחשוורוש, ואילו היו מחריבין אותה, היה סכנה בדבר, וכיוון שכל הנידון של החרמת שלל עמלק הוא רק משום מצוות מחיית עמלק לחוד, הרי מצווה זו כמו כל המצוות שבתורה שנדחין מפני סכנת נפשות.

גם תירוץ זה קשה, שהרי לא ייתכן לומר שאין חיוב על האדם להכניס את עצמו לסכנת נפשות כדי לאבד את זרע עמלק. לכאורה משמע מפשט המשנה (ראש השנה ג,ח) שבמלחמת עמלק הראשונה היו הרוגים מישראל:

היה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגומר (שמות י"ז) וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים.

לבסוף הביא תירוץ נוסף:

בכתובים המיוחסים למרן הרי"ז ז"ל על התורה, הביא בשם מרן הגר"ח ז"ל, דאין חיוב להחרים שלל עמלק רק כשנכנס החפץ לרשות ישראל, אבל קודם שבא לרשותו, ליכא חיוב להחרימו כלל ... ולפי דבריו דלא חל חיוב החרמה על נכסי עמלק רק לאחר שבא לרשותו, יש לדון ולומר דכל החיוב החרמה החל על הנכסים הוא רק אם זוכה בהן כשהם נכסי עמלק, אבל כל כהאי גוונא שהן אינם עוד נכסי עמלק בשעת זכייתם, לא חל מעולם חיוב מחייה על הנך נכסים ... ולפי זה יש לומר דהנה בקרא כתיב "ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש את בית המן", והיינו דאחשוורוש זכה בהן מדין הרוגי מלכות נכסיו למלך, דגם בהרוגי מלכות עכו"ם הדין דנכסיו למלך, וכיוון שזכתה בהן אסתר לא הייתה נכסי המן, לכך לא חלה עליהם מעולם מצוות מחייה ואיבוד.

על בית המן לא חל בכלל שם של בית השייך לעמלק, היות ואחשוורוש זכה בבית המן מדין נכסי הרוגי מלכות, וממילא נחשב הדבר שהיה זה ביתו של

אחשוורוש. כנראה שלפי ריבנו בחיי צריך לומר תירוץ זה, שהרי הוא כתב מצד אחד שמרדכי ואסתר היו מחוייבים לקיים את מצוות סחיית עמלק גם ברכוש, ומצד שני עולה מהפסוקים שהם לא השמידו את בית המן.

שני גדרים במחיית עמלק

גם בספר שלמי מועד (סימן י"ב) הביא שני גדרים במלחמת עמלק (בדומה לגרי"ד ועוד). בדבריו הקשה המחבר כיצד היה דוד יכול לרצות לבנות את בית המקדש לפני שזרע עמלק הושמד, הרי הגמרא בסנהדרין (כ.ב.) כתבה שיש שלש מצוות שעם ישראל צווה לקיים משעת כניסתו לארץ שצריכים להתקיים דווקא לפי הסדר הבא: מחיית עמלק, מינוי מלך ובניין בית המקדש, ובזמנו של דוד עוד לא הושמדו כל העמלקים? קשה יותר על שלמה המלך שבנה את בית המקדש בפועל לפני שהוא השמיד את עמלק. וענה על כך:

דהנה יש לחקור בהא דגזרה תורה להכרית זרעו של עמלק מחמת הא ד"אשר קרך בדרך ויזנב בך וגו'", אי הוה מחמת נקמה על אשר עשה לנו, או דהא ד"ויזנב בך וגו' ואתה עיף וידע וגו'", הוה ראייה וסימן על רוע לבבו ועוצם רשעותו, ומשום הכי יש לאבדו ולמחות את שמו מן העולם.

ומדברי הרמב"ם ... משמע דאיכא לשני העניינים, דכתב (הלכות מלכים ה,ה) "ומצוות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו", דהיינו: דמעשיו הרעים זה רשעותו ורוע נפשו, ואריבתו היינו הא דנלחם בנו וארב לנו בדרך, ומבואר דאיכא לשני העניינים בזכירה, ומצוות הזכירה הא הוה בכדי לקיים המחייב כדכתב הרמב"ם בספר המצוות וכדמשמע הכא נמי דכתב "כדי לעורר איבתו", ואם כן חזינן דבדין המחיה איכא שני טעמים. וכן משמע בחינוך דהזכיר גם את "רוע לבכם ומזגם הרע", וגם את "ערמת רוב נזקו", משמע דתרווייהו אית ביה.

ומשום הכי נראה בכל הנ"ל, דאיכא שני גדרים ודינים במצווה זו, חדא דין מלחמה, דזהו דין נקמה על אשר נלחם בנו תחילה

... ושני דין מחייה והריגה, דזהו בכדי להשמיד ולאבד את האומה הרעה הלזו.

ונראה לפי זה דדין מלחמה דהוה נקמה על מה דנלחם הוא בנו, הוי רק על הזכרים דעמלק, דהם נלחמו בנו, אך לא על הנשים דידיהו, דהם לא נלחמו, מה שאין כן מחייה הוה על כל האומה, דכולם כאחד רשעים גמורים ויש לאבדם מן העולם ...

השלמי מועד למד מדברי הרמב"ם שיש שני עניינים במלחמת עמלק: מצד נקמה על מה שעשה לנו ומצד כוחו המושחת של העם העמלקי. הנקמה שייכת רק לזכרים, שהרי רק הם נלחמו בנו, ואילו השמדת רשעותם שייכת על כולם.

ומעתה נראה דכל האי דינא דמלחמת עמלק קודמת לבניין הבית, הוה דווקא לגבי דין המלחמה דאית ביה, וכך משמע מדאמרינן דמינוי מלך קודם להכרתת זרע עמלק, משמע דמיירי בדין מלחמה התלוי במלך, דאי לאו הכי מאי שייכא למלך דווקא ... אבל דין מיתה והריגה דחייבין להשמיד כל חד מעמלק זה אינו תלוי בכלום, אלא כל שעה ושעה איכא לחיוב זה, ואין זה שייך לא למינוי מלך ולא לבנין בית המקדש. ואם כן מיושב היטב הא דדוד, כיוון דאף שלא הרג יואב הנשים, מכל מקום לגבי דין מלחמה הא לא בעי להורגם, ואם כן נתקיים שפיר דין זה ומצי לבנות הבית. אך מכל מקום הקפיד דוד עליה, דהיה לו להרוג אף לנשים מדין מחייה, אבל אף על פי כן זה אינו מעכב בידי דוד לבנות המקדש דדין מלחמה שפיר נתקיים.

הדין של הקדמת מחיית עמלק לבניין בית המקדש חל רק מצד הנקמה, מצד השמדת הזכרים, ויואב קיים שלב זה לפני שדוד חשב לבנות את בית המקדש. אולם, גם לאחר השמדת כל הזכרים, נותרה בעינה המצווה של השמדת עמלק מצד רשעותם, ודין זה נוהג גם בנקבות.

סיכום

ישנם כמה אופנים להסביר מדוע מרדכי ואסתר היו יכולים לקחת את בית המן ולא היו צריכים להשמיד את הבית מדין מחיית עמלק:

- ג. אין חיוב להרוג את הבהמות.
- ד. אין חיוב על אדם יחיד לקיים מצווה זו.
- ה. אין חיוב לקיים את המצווה לאחר שסנחריב בלבל את האומות.
- ו. אשה אינה מחוייבת בקיום מצווה זו.
- ז. הבית היה נחשב לביתו של אחשוורוש היות והמן היה הרוג מלכות.